

Pongrácz Alex

SZUVERENITÁS ÉS ALKOTMÁNYOSSÁG A GLOBÁLIS ERŐTÉR BEN

Pongrácz Alex, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jogelméleti Tanszék, pongracz@sze.hu

A jogállamiság ideálja egy hosszabb folyamat eredményeként kollízióba került a szuverenitás hagyományos felfogás szerinti fogalmával. A rule of law, azaz a jog uralmát tételező szemlélet ekként fokozatosan felül tudott kerekedni a korábban érvényesülő felfogáshoz (a rule by law koncepciójához) képest. Az uralkodói hatalom széles bázis által igényelt korlátozása nyomán lassan evidenciaként kezdett hatni, hogy a szuverenitásnak vannak bizonyos korlátai. A 20. század derekától ezen felül a nemzeti hatókörű, de a demokratikus jogállamiság értékei iránt elköteleződő alkotmányjogi rendszerek fokozatos konvergenciája figyelhető meg. Ennek a közeledésnek legalább három aspektusa ismert: a törvényhozás szupremáciájának elutasítása és ezzel párhuzamosan a független bírói felülvizsgálat (alkotmánybíráskodás) terjedése; elköteleződés az alapvető emberi jogok védelme mellett, az állami szervek – különösen a kormányzat – hatáskörét korlátozó klauzulák rögzítésével; különböző kötelezettségek vállalása a jogállami garanciák tiszteletben tartása érdekében. Erre is figyelemmel rendkívüli aktualitással bír az a kérdés, hogy van-e a szuverén alkotmányozói (illetve alkotmánymódosítói) hatalomnak a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást kívánó, ius cogens szabályai – vagy a nemzetközi szokásjog – által érintett tartománya, amelyben a nemzetközi jogi normák keretek közé szorítják, korlátozhatják az alkotmányozásra vonatkozó hatalmat.

KULCSSZAVAK:

globalizáció, alkotmányosság, szuverenitás, joguralom, emberi jogok, Magyarország Alaptörvénye

As a result of a longer process the ideal of rule of law got into conflict with the traditional concept of sovereignty. The rule of law gradually overcame the previously prevailing concept, i.e. rule by law. By popular demand sovereign power began to be challenged, and now it is taken for granted that sovereignty has certain limitations. In addition, from the middle of the 20th century a gradual convergence of national constitutional systems can be observed which are committed towards the democratic rule of law. This phenomenon is known for at least three aspects: the rejection of legislative supremacy, the spread of independent judicial review (constitutional) and the commitment to the protection of fundamental human rights. This is achieved by passing clauses limiting the powers of state authorities - particularly the government and by undertaking various obligations in order to observe constitutional guarantees. It is a much debated issue, whether a sovereign constitutional (or constitution modifier) power needs to unconditionally apply jus cogens international law or customary international law, which would restrict the authority of the constitutional powers.

KEYWORDS:

globalisation, constitutionality, sovereignty, rule of law, human rights, the Fundamental Law of Hungary

1. BEVEZETÉS

Az abszolút szuverenitás koncepcióinak időszakában a korszak teoretikusai (például Jean Bodin és Thomas Hobbes) meglehetősen tágra szabták a szuverenitás klasszikus dogmájából eredeztethető felségjogokat.¹ Abban a kontextusban, amelyben az uralkodó jogfelfogás szerint a jog a szuverén parancsának minősült (John Austin),² és amelyben a hatalom jogilag korlátozhatatlannak számított (pontosabban a „jogilag korlátozott szuverén” fogalmi ellentmondásnak bizonyult), értelemszerűen az alkotmányozással szemben sem emeltek komoly korlátokat – már ha egyáltalán komolyan felmerült az alkotmányozás szükséglete. Az abszolút állam rendeltetése önnön hatalmának és nagyságának fenntartásában és kibontakoztatásában, végső soron a fejedelem önmegvalósulásában állott,³ ahol a jog a hatalom alapjaként tétéleződött. A „magánuralkodó állam” (az abszolút monarchia) égisze alatt az államhatalom alanya, letéteményese egyesítette magában az állami szervek működési körét, ekként az alkotmány legfeljebb egy formális manifesztumnak számított, amelyben „a magánúr az államkormányzást intézményesen kívánja alattvalóival megosztani, és ezért arisztokratikus vagy demokratikus elemekkel egészíti ki az alkotmányt. Ez az úgynevezett oktrojált, engedélyezett alkotmány esete.”⁴

2. AZ ALKOTMÁNYJOG FEJLŐDÉSI IRÁNYAI A JOGURALOMTÓL A GLOBÁLIS ALKOTMÁNYJOGIG

Az abszolút szuverenitás elméleteivel szemben az első nagyobb kihívást a hatalomgyakorlás korlátozásának princípiuma jelentette, amelynek nyomán sikerült meghatározni – és rögzíteni – a kormányzati hatalom gyakorlásának alkotmányos korlátait. A hatalmak elválasztása elve mentén sikerült a korábbi hatalomkoncentrációt kikezdeni, és a hatalomgyakorlást a belső, szervi tagozódás kikényszerítésével az „igazságosságra” kényszeríteni, azaz elérni, hogy a hatalom gyakorlója a hatalomgyakorlás helyessége feletti ítélkezésnek ténylegesen is alávetse magát.⁵ A jogállamiság eszményének égisze alatt hangsúlyosan jelentek meg az alábbi maximák: a legfőbb hatalom nem lokalizálható valamely szervben, illetve személyben; a jog az állami hatalom minden képviselőjére vonatkozik; még a legfőbb jogalkotó sem tehet akármit a jog tartalmává, mert ebben korlátozza a jog.⁶

1 Vesd össze Jean BODIN: *Six Books of the Commonwealth*, Impensis G. Bishop Publisher, London, 1606, 1., 84–88., 101–106., 153–182.; Thomas HOBBS: *Leviathan, or The Matter, Forme & Power of a Common-Wealth Ecclesiasticall and Civill*, Printed for Andrew Crooke, at the Green Dragon in St. Pauls Church-yard, London, 1651, 133–141.

2 John AUSTIN: *The Province of Jurisprudence Determined*, Second Edition, John Murray, London, 1861, 218, 226.

3 Wilhelm MÖSSLE: *A liberális államtól a szociális jogállamig = Joguralom és jogállam. Antológia a Rule of Law és a Rechtsstaat irodalmának köréből*, szerk. TAKÁCS Péter, Osiris, Budapest, 1995, 167.

4 PÁRDÁNYI Miklós: *Államegység és nemzetiségi kérdés a politika rendszerében*, Veritas Könyvkiadó kiadása, Budapest, 1944, 255–256.

5 BIBÓ István: *Az államhatalmak elválasztása egykor és most = Válogatott tanulmányok, II. kötet, 1945–1949*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986, 377.

6 TAKÁCS Péter: *Előszó* = TAKÁCS: *i. m.*, 14.

A jogállamiság ideálja ekként kollízióba került a szuverenitás hagyományos felfogás szerinti fogalmával, és hamar gyökeret vert az a Humboldt által (is) teoretizált gondolat, miszerint az államnak szükségtelen az állampolgárok szabadságát korlátoznia, és az állam hatókörét legfeljebb a polgárok egymástól és a külső ellenségtől való megóvásához szükséges mértékűre szabad kiterjesztenie.⁷ Fukuyama szerint a joguralom lényege abban rejlik, hogy a fennálló joganyag minősül szuverénnek a jogalkotással szemben, és a politikai hatalom birtokosának alá kell vetnie magát a jogszabályoknak. Ez persze a társadalom tagjai körében kialakított konszenzust feltételezi arra nézve, hogy a fennálló törvények igazságosak, és korlátozzák az adott időpontban uralkodói posztot betöltő személyt. Az uralkodó személyével szemben tehát a jog válik szuverénnek, és a felelős kormányzás keretei középette a kormányzat vállalja, hogy aláveti magát bizonyos, a teljesen autonóm mozgásterét szűkítő mechanizmusoknak. Ezeket a mechanizmusokat, eljárásokat az alkotmány hivatott rögzíteni, és az alkotmány, valamint a vonatkozó törvény(ek) a demokratikusan szervezett választások biztosítása révén a népszuverenitás letéteményesei számára garantálják azt a lehetőséget, hogy leválthassák a jogtípó, a hatalommal visszaélő, vagy szimplán alkalmatlan kormányokat.⁸

A *rule of law*, azaz a jog uralmát tételező szemlélet ekként fokozatosan felül tudott kerekedni a korábban érvényesülő felfogáshoz (a *rule by law* koncepciójához) képest. Az uralkodói hatalom széles bázis által igényelt korlátozása nyomán lassan evidenciaként kezdett hatni, hogy a szuverenitásnak vannak bizonyos korlátai. A jogfejlődés későbbi fázisában a korlátlan szuverenitással szembeni garanciaként jelentek meg az olyan kritériumok, mint az alkotmányozás és az alkotmánymódosítás eljárási korlátainak felállítása, illetve később – mint ismert, első ízben 1920-ban, Ausztriában – az alkotmánybíráskodás intézményesítése, vagy a nemzetközi jogi és a belső jogi normák közötti összhang biztosításának az alkotmányokban történő vállalása. A 20. század derekától a nemzeti hatókörű, de a demokratikus jogállamiság értékei iránt elköteleződő alkotmányjogi rendszerek fokozatos konvergenciája figyelhető meg. Ennek a közeledésnek legalább három aspektusa ismert: a törvényhozás szupremáciájának elutasítása és ezzel párhuzamosan a független bírói felülvizsgálat (alkotmánybíráskodás) terjedése; elköteleződés az alapvető emberi jogok védelme mellett, az állami szervek – különösen a kormányzat – hatáskörét korlátozó klauzulák rögzítésével; különböző kötelezettségek vállalása a jogállami garanciák tiszteletben tartása érdekében.⁹

Az ún. *alkotmány feletti normák* köre a modern jogtudományi álláspont szerint a szuverén alkotmányozó és alkotmánymódosító hatalom általános korlátjaként érvényesül, azaz tartalmi kötöttségeket felállító, az alkotmányozást bizonyos tartalmi keretek közé szorító karakterrel rendelkezik. A magyar Alkotmánybíróság a 61/2011. (VII. 13.) határozatában – a korábbi gyakorlatára történő ismételt utalással – rögzítette, hogy nem semmisítheti meg az Alkotmány (*mutatis mutandis* az Alaptörvény) egyetlen rendelkezését sem, amelyből az követ-

7 Wilhelm von HUMBOLDT: *Eszméék az állam hatásköre határainak megállapítására = Az egyetemes politikai gondolkodás története. Szöveggyűjtemény*, szerk. PACZOLAY Péter, SZABÓ Máté, Rejtjel Kiadó, Budapest, 1999, 181.

8 Francis FUKUYAMA: *A politikai rend eredete. Az ember előtti időktől a francia forradalomig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011, 330, 426.

9 Mark TUSHNET: *The Inevitable Globalization of Constitutional Law*, Virginia Journal of International Law, 50(2009)/1, 985–986.

kezik, hogy az alkotmánymódosításnak nincsenek tartalmi korlátjai, ekként az alkotmányozó szabadon alakíthatja az alkotmány tartalmát. A testület mégis említést tett olyan magasabb rendű normákról, illetve mércékről, amelyek az alkotmány megváltoztathatatlan részeinek tekinthetők. (E magasabb rendű normák illetően rangját azonban az alkotmányozó nem ismerte el kifejezetten, így érvénytelenítő elsőbbséggel nem rendelkeznek.)

A témánk szempontjából külön figyelmet érdemlő momentum, hogy van-e a szuverén alkotmányozói (illetve alkotmánymódosítói) hatalomnak a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást kívánó, *ius cogens* szabályai – vagy a nemzetközi szokásjog – által érintett tartománya, amelyben a nemzetközi jogi normák keretek közé szoríthatják, korlátozhatják az alkotmányozásra vonatkozó hatalmat. A taláros testület a már idézett határozatában arra a következtetésre jutott, hogy az *alkotmány feletti normák* körében a nemzetközi *ius cogens*, illetve a nemzetközi szokásjog normái, valamint a Magyarországgal szemben kötelezettségeket támogató nemzetközi szerződések alapelvi alapján „*a magyar Alkotmánynak vannak olyan megváltoztathatatlan részei, amelyek megváltoztathatatlansága nem az alkotmányozó hatalom akarata*”, hanem a jelzett nemzetközi konvenciókon alapul. Ezek a *ius cogens* normák, alapelvek és alapvető értékek „*együttesen olyan mércét alkotnak, amelynek minden következő alkotmánymódosítás és Alkotmány meg kell hogy feleljen.*” Blutman László az alkotmánybírói határozat elemzése kapcsán ugyanakkor rámutat arra, hogy a szóban forgó „alkotmány feletti normacsoport” ugyan érvényesülési és értelmezési primátust feltételez, viszont érvénytelenítő elsőbbséggel nem bír. Chronowski Nóra és Blutman megítélése szerint a [jelenleg az Alaptörvény Q) cikkében] vállalt nemzetközi kötelezettségek tartalmi kötöttséget jelentenek az alkotmányozói, illetve alkotmánymódosítói hatalommal szemben, hiszen alkotmányos parancs vonatkozik a nemzetközi jog és a magyar jog összhangjának biztosítására, továbbá a nemzetközi jog általánosan elismert szabályainak elfogadására.¹⁰ A *ius cogens* kategória hatálya alá vonható – tételesen egyébként meg nem határozható, legfeljebb példalózó jelleggel említhető – nemzetközi normákban foglaltaktól (az erőszak tilalma, rabszolgaság tilalma, népirtás tilalma, a kínzás tilalma és így tovább) az alkotmányozó nem térhet el, hiszen vállalta a vonatkozó nemzetközi kötelezettségek elfogadását és tiszteletben tartását. *Pro forma* persze nem lehetséges az érintett nemzetközi jogi normákkal ellentétben álló, az Országgyűlés által elfogadott – vagy módosított – alaptörvényi rendelkezés érvényességének a nemzetközi jogrend részéről történő elvitatása. Az alkotmányozó hatalom letéteményese azonban *de facto* nem fogadhat el az említett nemzetközi normákkal, elvekkel és értékekkel ellentétes alaptörvényi szabályozást, így az alkotmányozói és alkotmánymódosítási jogkör tartalmi kötöttségek közé szorítása a jogfejlődésen bekövetkezett változások hatására bizonyítottan látszik – az érintett tárgykörre, így mindenekelőtt az emberi jogok fokozott védelmére figyelemmel teljes mértékben érthető módon.

10 A kérdéshez kapcsolódóan lásd BLUTMAN László, CHRONOWSKI Nóra: *Az Alkotmánybírózás és a közösségi jog: alkotmányjogi paradoxon csapdájában = Alkotmány és jogalkotás az EU tagállamként. Válogatott tanulmányok*, szerk. CHRONOWSKI Nóra, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011, 169–170.; BLUTMAN László: *Az Alkotmánybírózás és az alkotmány feletti normák: könnyű liaison elkötelezettség nélkül*, *Közjogi Szemle*, 4(2011)/4, 1–11.; 53/1993. (X. 13.) AB határozat; 30/1998. (VI. 25.) AB határozat; 61/2011. (VII. 13.) AB határozat.

Molnár Tamás szerint az állami szuverenitás hagyományos felfogását a globalizáció és a deterritorializáció jelenségei mellett a jog nemzetköziesedésének, „denacionalizációjának” az elmúlt évtizedekben tapasztalható fejleménye is kikezdi. A nemzetközi jog és a belső (nemzeti) jog különállóságát hangsúlyozó elméleti koncepcióval szemben szerint alapvető kihívást jelent az, hogy csökken az államok tényleges ráhatása a nemzetközi jogi eredetű normák belső jogba történő recepciójára, és a nemzetközi jog a belső jogba beszüremkedve képes a belső jogélet átalakítására, megreformálására. A nemzetközi jog immáron nem csupán a klasszikus államközi viszonyok szabályozására hivatott, de egyre több, korábban tisztán belső (nemzeti) jogi életviszonyra, jelenségre, és a nemzeti jogéletben alapvető szerepet játszó szereplők magatartásának szabályozására terjeszti ki hatókörét. Molnár úgy látja, hogy a mai interdependens világban többé már nem parcellázható ki egyértelműen az egymástól térben elkülönülő nemzeti jogrendszerek határa, hiszen a belső jogrendszerek nem függetlenek az őket érő, nemzetközi jogi (vagy más) eredetű külső impulzusoktól. Ez akár odáig is terjedhet, hogy a nemzetközi jog védelmet nyújthat az egyes államok polgárai számára a visszamenőleges hatályú belső jogalkotással szemben, sőt a belső jogi alkotmányos garanciák súlyos fogyatékoságai esetén a nemzetközi emberi jogi rezsimek (mindenekelött az Emberi Jogok Európai Egyezménye, illetve az azt értelmező Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata) „párhuzamos alkotmányként” is funkcionálhatnak.¹¹

Halmi is kiemeli, hogy az alkotmányjog globalizációja és az „alkotmányos eszmék migrációja” nyomán a nemzeti alkotmányozókat legalább két síkon befolyásolják és korlátozzák a nemzetközi jogi standardok. Az egyik esetben az *alkotmányozás nemzetközi befolyás alatt* történik, azaz *közvetlen befolyás* érvényesül azon államok tekintetében, amelyek valamely válságos helyzetet követően nemzetközi „gyámkodás” mellett, nemzetközi segítséggel szervezik újjá alkotmányos rendszerüket (ezt gyakorlatilag az oktrojált alkotmány egyik esetkörének tekinthetjük). Ez a fajta „alkotmányozás” történhet a nemzeti alkotmányozó teljes kizárása mellett (erre szolgál például Bosznia-Hercegovina), de az is megtörténhet, hogy az alkotmányozásra gyakorolt befolyás lényegesen marginálisabb, és gyakorlatilag kimerül a külső szakértők bevonásában, illetve tanácsaik meghallgatásában. Az ENSZ „bábáskodása” mellett került sor például az alkotmányozásra Kambodzsában (1992), Kelet-Timorban (2001) vagy Afganisztánban (2005). A nemzetközi közösség alkotmányozásra történő ráhatása a másik esetben *közvetlenül érvényesül*; ekkor arról van szó, hogy a globális nemzetközi megállapodások kötik az adott nemzetállamot az alkotmányos rendszer konstituálása során (ezen esetkört a fentiekben már érintettük).¹²

Ezen a ponton érdemes említeni, hogy az Országgyűlés 2011. április 25-i ülésén elfogadott, és 2012. január 1-jével hatályba lépett új magyar Alaptörvény kapcsán komoly aggályokat fogalmazott meg az Európa Tanács mellett működő, alkotmányjogászokból rekrui-

11 MOLNÁR Tamás: *A szuverenitást érő kihívások hatása a nemzetközi jog és a belső jog viszonyára, különös tekintettel a belső jogok „nemzetköziesedésének” a hatalommegosztásra gyakorolt hatására = Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*, szerk. TAKÁCS Péter, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, 2015, 149–151, 154–155.

12 HALMAI Gábor: *Alkotmányjog – emberi jogok – globalizáció. Az alkotmányos eszmék migrációja*, L'Harmattan, Budapest, 2013, 22–23.

tálódó tanácsadó szerv, a *Velencei Bizottság (European Commission for Democracy through Law)*. A testület új alkotmányt analizáló tevékenysége nyomán – az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének felkérésére – már az Alaptörvény elfogadását követően, 2011 júniusában közzétette jelentését.¹³ A bizottság – amellett, hogy a pozitív elemeket illetően dicséretben is részesítette az új alaptörvényi szabályozást – az általa feltárt alkotmányos ellentmondások és visszásságok feloldását a közös európai alkotmányos értékek, illetve az európai alapjogi standardból adódó követelmények „messzemenő figyelembevételével” javasolta rendezni. Érdekes momentum, hogy a dokumentum 57. pontja annak kapcsán hívja fel a figyelmet a magyar alkotmány és az európai Alapjogi Charta között feszülő ellentétre, hogy míg a Charta alapvetően az individualista szabadságfelfogásra épít, addig az Alaptörvény a kollektivistá megoldásokat részesíti előnyben, főként annak révén, hogy az alapvető kötelezettségekről (közteherviselés, a természeti erőforrások védelme) is rendelkezik. A bizottsági állásfoglalás emellett – a teljesség igénye nélkül – problematikusnak minősítette a transzparencia és az alkotmányozást megelőző érdemi nyílt vita hiányát, a határon túli magyarság jogainak védelmezését, a Költségvetési Tanács túl tágra szabott hatáskörét, a bírói hatalom függetlenségét biztosító rendelkezésekkel kapcsolatos szűkszavúságot, az Alkotmánybíróság közpénzügyi tárgyú törvényekkel kapcsolatos felülvizsgálati jogkörének korlátozását vagy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó feltételek összeegyeztethetőségét a nemzetközi normákkal. Az állásfoglalás talán a sarkalatos törvények magas számban történő megszüntetése kapcsán marasztalta el a legsúlyosabban az alkotmányozót, rögzítve, hogy ha a minősített többséget igénylő törvények az alapvető rendelkezések mellett speciális, és részletszabályokat is tartalmaznak, az ahhoz vezethet, hogy a „*demokrácia elve maga is veszélybe kerül*” (*the principle of democracy itself is at risk*) (24. pont). A magunk részéről úgy gondoljuk, hogy egy független jogászokból szerveződő szakértői testület által közzétett jelentésben kissé markáns megfogalmazásként hat egy ilyen fordulat szerepeltetése. A bizottság reményét fejezte ki, hogy az Alaptörvény értelmezése-alkalmazása, illetve az esetleges alkotmánymódosítások révén orvosolni lehet az általa feltárt visszásságokat. Hangsúlyozandó, hogy a Velencei Bizottság jogértelmezése csak ajánlás jelleggel bír, azaz nem kötelező az általa javasolt módosítások végrehajtása, ám a gyakorlatban véleménye számos szervezet és intézmény (ekként az Európai Unió szervei) számára szolgálhat az autentikus értelmezés megnyilvánulásául.

Pokol Béla ennek kapcsán azt hangsúlyozza, hogy az elmúlt évtizedekben – a „globális hatalmi támogatás”, továbbá a jogtudomány egyes képviselői és több jogpolitikus csoport aszisztenciája mellett – teret nyert a *nemzetközi jog alkotmányjogiasításának elmélete*, amely új „globális alkotmányjogként” tételezi a nemzetközi jogot, illetve „*igyekszik ezt felhasználni a nemzetállami jogokkal és alárendelődő alkotmányaikkal szemben.*” Pokol szerint a folyamat égisze alatt a jelzett cél elérése érdekében egy tudósi, egyben politikai-jogpolitikai mozgalom verbuválódott. A másik szellemi áramlat, a *normatív konstitucionalizmus* elmélete ez-

13 *European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Opinion on the New Constitution of Hungary*, opinion no. 618/2011, Strasbourg, 20 June 2011. Forrás: lapa.princeton.edu/hosteddocs/venice-commission-hungarian-constitution.pdf (a letöltés ideje: 2015. 09. 15.)

zel párhuzamosan arra törekszik, hogy a nemzetközi jog általános szabályai közül kiemljen egy csoportot (gyakorlatilag a *ius cogens* rangjával felruházott normákat) azon az alapon, hogy az morális megalapozással bír. Ezeket „*mint egy globális alkotmányjogot prezentálják, amely anélkül is köti az államokat, hogy csatlakoztak volna az ilyen nemzetközi szerződésekhez.*” Pokol mindent egybevetve komoly veszélyét látja annak, hogy egy ún. „globális alkotmányoligarchia” jöhet létre.¹⁴

Az eddig leírtakból is következik, hogy a *rule of law* eszméinek terjedése mellett az alapjogi jogfejlődés eredményeként mára a szuverenitás korlátjaként kezelendők az *alapvető emberi jogok* is. Közismert, hogy egy hosszú fejlődési ív eredményeként az emberi jogok gyakorlatilag megkerülhetetlen tényezővé váltak. Gustav Radbruch szerint az emberi jogok „felette állnak minden írott jogtételnek”, és ezekre hivatkozva elvitatható „az embertelen zsarnokok bűnös parancsaitól” az érvényesség.¹⁵ Az emberi jogok mellett történő elköteleződés és az alapjogvédelmi rezsim konstituálása a fejlődés folyamánként a minőségi változások mellett mennyiségi konzekvenciákkal is járt: Law és Versteeg 188 országra kiterjedő, 56 komponensű „alapjogi indexre” vonatkozó vizsgálata kimutatta, hogy míg 1946-ban az inkriminált államok alkotmányai mindössze 19 jogról rendelkeztek, addig 2006-ra már 33 jog biztosításának garantálását vállalták alkotmányos szinten, ami több mint 70%-os növekedést jelent.¹⁶ Az 1966-ban elfogadott egyezségokmányok érezhető hatást gyakoroltak több állam alkotmányozására (Dél-afrikai Köztársaság, 1996), vagy alkotmányrevíziójára (Finnország, 1995), továbbá a nemzeti alkotmánybíróságok alkotmányértelmezési gyakorlatára. Jellemző adatsor, hogy az alkotmányértelmezéssel kapcsolatos bírói gyakorlat vizsgálata szerint 2002-ig Ausztráliában 844, Kanadában 169, Finnországban több mint 36, a Dél-afrikai Köztársaságban és Spanyolországban pedig 28-28 hivatkozás történt az ENSZ emberi jogi dokumentumaira és egyezményeire. (A „skála” másik végpontján azon államok találhatók, amelyek relatíve keveset utaltak az ENSZ vonatkozó konvencióira: ez Indiában 14, Romániában 7, az Oroszországi Föderációban „nagyon kevés”, Egyiptomban és Zambiában pedig 1-1 hivatkozást jelentett.)¹⁷

Az emberi jogok állandó hivatkozási alappá válása és abszolutizálása ugyanakkor egy másik fejleményt is életre hívott. Az ENSZ emberi jogi politikája égisze alatt egyre inkább elterjedt az emberi jogi retorika, és az emberi jogok intézményesülése egy pozitív eredményekkel kecsegtető fejlődési úton indult meg. Ezzel párhuzamosan azonban egyre intenzívebbé vált az emberi jogi szövegekkel történő visszaélés is. A leglátványosabb bizonyítékként Habermas az ún. humanitárius intervenciókat nevezte meg, melyekről az ENSZ Biztonsági Tanácsa „szükség esetén akár szuverén kormányok akarata ellenében döntött a nemzetközi közösség nevében. De épp az ilyen esetek mutatják meg azon kísérlet problematikus voltát, hogy

14 POKOL Béla: *Globális uralmi rend és állami szuverenitás* = TAKÁCS: i. m., 179–181., 183–185.

15 GUSTAV RADBRUCH: *Törvényes jogtalanság és a törvényfeletti jog* = *Modern polgári jogelméleti tanulmányok*, szerk. VARGA Csaba, MTA ÁJI, Budapest, 1977, 134.

16 DAVID S. LAW, MILA VERSTEEG: *The Evolution and Ideology of Global Constitutionalism*, California Law Review, 99(2011)/5, 1190, 1195.

17 eds. CHRISTOF H. HEYNS, FRANS VILJOEN: *The Impact of the United Nations Human Rights Treaties on the Domestic Level*, Kluwer Law International, Hague, 2002, 16., 18.

előmozdítsanak egy egyelőre csak töredékesen intézményesült világrendet.” A szomáliai, ruandai vagy darfuri intervenciók kudarcában nem is a pacifikálási kísérlet elbukása a legtragikusabb, hanem az azok morális legitimációjául szolgáló érvelések Janus-arcúsága. „Amikor az emberi jogi politika a nagyhatalmi érdekek keresztülvitelének függőfalelvévé vagy eszközévé válik, amikor a szuperhatalom félretolja az ENSZ Alapokmányát, hogy intervenciót jogot szerezzen magának, amikor a nemzetközi humanitárius jog megsértésével hajt végre és egyetemes értékek nevében igazol egy inváziót: akkor igazolódik a gyanú, hogy az emberi jogok programja nem más, mint a vele való imperialista visszaélés.”¹⁸

Az emberi jogok politikai (és gazdasági) célokra történő felhasználására Kees van der Pijl is utalt, amikor az angolszász (angol–amerikai) globális tőkének az 1990-es évektől fel erősödő, emberi jogok nevében kifejtett „világellenőrző tevékenységére” utalt. Az 1970-es évtizedtől – gyakorlatilag Jimmy Carter elnöki ténykedésétől – a világ más hatalmaival szemben megindult az emberi jogok középpontba állítása, és az angolszász országokban (a *heartland*ben) megvalósított szisztéma létét kérték számon a szövetségi rendszerbe tartozó államokon, majd gyakorlatilag az egész glóbuszon. Az angolszász rendszer jellegzetessége Pijl meglátása szerint – Locke tanaiból deriválhatóan, illetve azt továbbfejlesztve – a magántulajdon és a piac általi szerveződés az összes társadalmi szférában, így az oktatásban, az egészségügyben, sőt a rendfenntartás területén is. Így az emberi jogok mellett történő kiállítás felszíne alatt Pijl szerint valójában a piacosság világméretű trendjét várják el. Ez akár ahhoz is vezethet, hogy az emberi jogok megsértése ürügyén közvetlen amerikai beavatkozásra (avagy gazdasági szankciók alkalmazására) kerülhet sor az érintett országgal szemben. Az emberjogi ideológia tehát lényegében egy külső támadás törvényesítésének „adu ászaként” kezd funkcionálni, hiszen az amerikai érdekekkel konform (gazdaság)politikát megvalósító, ám az emberi jogokat sértő országokat (például Szaúd-Arábiát vagy Pakisztánt) nem éri beavatkozás, míg az amerikai érdekekkel ellentétes politikát realizáló államokat igen.¹⁹

Az emberi jogi érvek térnyerése és az alapjogvédelem szuverén nemzetállamok kormányzatain történő számonkérhetősége véleményünk szerint pozitív jelenségként értékelhető. Az emberi jogok álarcá mögé bújtatott, a *ius ad bellum* gyakorlását reflektálatlanul lehetővé tevő gyakorlat azonban nem feltétlenül. A cél ugyanis nyilvánvaló: a 21. században csakis a demokrácia, az alkotmányosság és az emberi jogok (nem visszaélészerű) preferálása, továbbá a gyakorlatban történő biztosítása, és jogi úton történő kikényszerítése minősülhet kívánatosnak.

18 Jürgen HABERMAS: *Esszé Európa alkotmányáról*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2012, 31–33.

19 Kees van der PIJL: *Global Rivalries from the Cold War to Iraq*, Pluto Press, London, 2006, 379–407.; POKOL Béla: *Globális uralmi rend, 2. kötet*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2008, 176–178.

3. IRODALOMJEGYZÉK

1. JOHN AUSTIN: *The Province of Jurisprudence Determined. Second Edition*, John Murray, London, 1861.
2. BIBÓ István: *Az államhatalmak elválasztása egykor és most = Válogatott tanulmányok, II. kötet, 1945–1949*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986, 367–397.
3. BLUTMAN László, CHRONOWSKI Nóra: *Az Alkotmánybíróság és a közösségi jog: alkotmányjogi paradoxon csapdájában = Alkotmány és jogalkotás az EU tagállamként. Válogatott tanulmányok*, szerk. CHRONOWSKI Nóra, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011, 139–207.
4. BLUTMAN László: *Az Alkotmánybíróság és az alkotmányfeletti normák: könnyű liaison elkötelezettség nélkül*, *Közjogi Szemle*, 4(2011)/4, 1–11.
5. JEAN BODIN: *Six Books of the Commonwealth*, Impensis G. Bishop Publisher, London, 1606.
6. FRANCIS FUKUYAMA: *A politikai rend eredete. Az ember előtti időktől a francia forradalomig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011.
7. JÜRGEN HABERMAS: *Esszé Európa alkotmányáról*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2012.
8. HALMAI GÁBOR: *Alkotmányjog – emberi jogok – globalizáció. Az alkotmányos eszmék migrációja*, L'Harmattan, Budapest, 2013.
9. eds. CHRISTOF H. HEYNS, FRANS VILJOEN: *The Impact of the United Nations Human Rights Treaties on the Domestic Level*, Kluwer Law International, Hague, 2002.
10. THOMAS HOBBS: *Leviathan, or The Matter, Forme & Power of a Common-Wealth Ecclesiasticall and Civill*, Printed for Andrew Crooke, at the Green Dragon in St. Pauls Church-yard, London, 1651.
11. WILHELM VON HUMBOLDT: *Eszmék az állam hatásköre határainak megállapítására = Az egyetemes politikai gondolkodás története. Szöveggyűjtemény*, szerk. PACZOLAY Péter, SZABÓ Máté, Rejtjel Kiadó, Budapest, 1999, 174–185.
12. DAVID S. LAW, MILA VERSTEEG: *The Evolution and Ideology of Global Constitutionalism*, *California Law Review*, 99(2011)/5, 1163–1258.
13. MOLNÁR Tamás: *A szuverenitást érő kihívások hatása a nemzetközi jog és a belső jog viszonyára, különös tekintettel a belső jogok „nemzetköziesedésének” a hatalommegosztásra gyakorolt hatására = Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*, szerk. TAKÁCS Péter, Gondolat Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, 2015, 145–161.
14. WILHELM MÖSSLE: *A liberális államtól a szociális jogállamig = Joguralom és jogállam. Antológia a Rule of Law és a Rechtsstaat irodalmának köréből*, szerk. TAKÁCS Péter, Osiris, Budapest, 1995, 167–174.
15. PÁRDÁNYI Miklós: *Államegység és nemzetiségi kérdés a politika rendszerében*, Veritas Könyvkiadó kiadása, Budapest, 1944.
16. KEES VAN DER PIJL: *Global Rivalries from the Cold War to Iraq*, Pluto Press, London, 2006.
17. POKOL Béla: *Globális uralmi rend, 2. kötet*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2008.
18. POKOL Béla: *Globális uralmi rend és állami szuverenitás = Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*, szerk. TAKÁCS Péter, Gondolat

Kiadó – MTA TK Jogtudományi Intézete – SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, 2015, 162–195.

19. GUSTAV RADBRUCH: *Törvényes jogtalanság és a törvényfeletti jog = Modern polgári jogelméleti tanulmányok* szerk. VARGA Csaba, MTA ÁJI, Budapest, 1977, 129–141.
20. MARK TUSHNET: *The Inevitable Globalization of Constitutional Law*, Virginia Journal of International Law, 50(2009)/1, 985–1006.

Dr. Pongrácz Alex (pongracz@sze.hu): 1987. március 28-án született Győrött. A jogi egyetemi végzettséget igazoló oklevelét 2012-ben a győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karán szerezte meg, *summa cum laude* minősítéssel. Ezt követően elvégezte a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskoláját, majd 2015. szeptember 1-jétől egyetemi tanársegédként vesz részt a győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Jogelméleti Tanszékének munkájában, illetve megbízott oktatóként segíti a Nemzeti Közszerzői Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kar Államelméleti és Kormányzástani Intézetének munkáját. 2016-ban PhD fokozatot szerzett, *summa cum laude* minősítéssel. Kutatási területe az államelmélet, különös tekintettel az államok változó világrendben és világrendszerben betöltött szerepére.

